

Folket eksisterer ikke – derfor har vi populisme. Om Laclaus populismeteori

Af Allan Dreyer Hansen, lektor, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet

Artiklen er en diskussion af Ernesto Laclaus populismeteori. I denne forstås populisme ikke som et velafgrænset fænomen, men derimod som et sæt af logikker, der primært indebærer en konstruktion af 'folket' i antagonistisk modsætning til 'eliten'. Laclaus teori diskuteres i forhold til Socialdemokratiets berømte program Danmark for Folket fra 1934 og kontrasteres med Jan-Werner Müllers teori om populisme. Artiklens konklusion er, at demokrati og populisme ikke har nødvendige relationer. Populisme kan med andre ord både være en styrkelse af og en trussel imod demokrati.

Populisme er på dagsordenen igen, og hovedindtrykket herhjemme såvel som i Nordeuropa generelt er, at populisme er en trussel. Eksempelvis har den tidligere formand for EU-kommissionen, José Manuel Barroso, udpeget populisme som sin alvorligste bekymring (Barroso 2013; Cendrowitz 2012), ligesom at den nuværende formand, Jean-Claude Juncker, i sin tale om Unionens tilstand snakkede om ”populismens vinde som de europæiske demokratier ikke måtte bøje sig for” (Juncker 2016), og en radiovært på P1 Morgen talte om, hvordan de tre valg i hhv. Storbritannien (Brexit), Italien (om forfatningen) og præsidentvalget i Frankrig kunne være ”dominobrikker der vælter på populismens alter” (P1 Morgen 2016). Dette er dog primært en (nord)europæisk tendens, og i både USA og Latinamerika og til dels også i Sydeuropa finder man mere positive vurderinger. Eksempelvis hævdede den tidligere præsident Obama, at han og ikke Trump er populist (CBSN 2016; generelt for denne forskel mellem kontinenterne, se Stavrakakis og Katsambekis 2014; Stavrakakis 2015). I akademiet er populismediskussionen også tilbage. Bortset fra at den normativt nedsættende vurdering også er dominerende her, er det centrale kendetegn for debatterne fraværet af enighed om, hvad det egentlig er, man diskuterer. Åbningen af akademiske analyser med påpegning af, at det er en kliche, at populisme er et fænomen, der undviger bestemmelse, er nærmest selv blevet en kliche.

I denne artikel vil jeg udfolde Laclaus populismeteor¹. Som det vil fremgå, er Laclaus helt grundlæggende pointe, at vi skal tænke populisme som en politisk *logik*, der kan være til stede i større eller mindre grad, men som aldrig forsvinder helt. Populisme skal derfor ikke ses som et marginalt, afvigende fænomen, men som en basal del af al politisk praksis (Laclau 2005a; 2005b). Laclau er valgt, fordi hans bidrag stadig er det mest overbevisende. Jeg følger ham dog ikke hele vejen. For det første hævder han, at populisme har en ontologisk kvalitet, hvilket er noget, jeg ikke mener (Hansen 2014).² Det har imidlertid kun begrænset konkret effekt i forhold til populismebegrebet som sådan. Derfor vil denne kritik ikke fylde meget. For det andet synes Laclau at hævde, at populisme er demokratisk positivt i sig selv (fx Laclau 2006; Clausen 2001).³ Det, mener jeg, er problematisk. Jeg følger Laclau i, at der ikke er noget nødvendigt normativt negativt ved populisme som sådan. Folkets genkomst i politik kan være tegn på en tiltrængt demokratisering; men erfaringerne viser også, at populisme kan gives udemokratiske udtryk, og vi må derfor fastholde demokrati som en åben dimension, der må inddrages i vurderingen af konkrete tilfælde af populisme.

Artiklen er opbygget på den måde, at jeg efter en lidt bredere introduktion folder Laclaus relativt komplekse populismeteor¹ ud i dens enkeltelementer. I forbindelse hermed vil jeg punktvist relatere Laclaus position til en alternativ populismeteor¹, nemlig Jan-Werner Müllers (2014; 2015; 2016b; 2016a). Når Müller er valgt, skyldes det primært hans udbredelse i den bredere offentlige debat ikke mindst herhjemme, og at der er et interview med ham i dette temanummer af *Politik*. Han er samtidig nok den p.t. mest rendyrkede fortæller for en normativ fordømmelse af populisme, hvilket netop er den position, jeg ønsker at kritisere.⁴ Meget kort fortalt hævder Müller, at populisme er karakteriseret ved en moralsk påstand om, at ”vi – og kun vi – repræsenterer det sande folk” (Müller 2015, 4; 2016b, 19). Fordi der abonneres på et sandt folk, er populisme antipluralistisk og antidemokratisk. Populisme er, når en ’del af folket’ fremstiller sig som hele folket i betydningen det sande og moralsk rene folk, og dermed ekskluderer den ikke-sande, umoralske del af folket. Hans gennemgående eksempler er folk som Trump, Orbán og Erdogan, der alle meget eksplicit udpeger bestemte befolkningsgrupper, som ikke hører til. Müller er bestemt en mere udtømmende diskussion værd, men af pladshensyn må jeg begrænse mig til enkelte nedslag. Det drejer sig om selve hans populismedefinition,

1 Laclau beskæftigede sig med populisme gennem hele sin karriere (Laclau 1977; 1980; 1985; 2005a; 2005b).

2 Laclau og Mouffe har argumenteret for, at det politiske har ontologisk primat. Med det mener de, at sociale forhold altid er *indstiftede* under konflikтуelle, i deres sprogbrug, *antagonistiske* betingelser. I sine analyser af populisme går Laclau yderligere et skridt videre og hævder, at populisme er ontologisk primært i forhold til politik. Populisme bliver på den måde ontologisk primært for alle sociale forhold. Da jeg afviser politikens primat (Hansen 2014) er det klart, at jeg ikke accepterer populismens heller. Jeg accepterer ikke engang den begrænsede tese, at den er primær i forhold til politik. Der findes andre politikformer end populistiske, omend Laclau har stærke argumenter for, at langt de fleste (moderne) former indeholder elementer af populistisk logik (jf. også Arditì 2010).

3 I en tidligere tekst var hans normative vurdering faktisk ikke helt så positiv; Laclau 1985, 40-42.

4 Teoretisk og empirisk er der andre bud på populismedefinitioner, der faktisk virker mere overbevisende end Müllers, fx Mudde og Kaltwasser (2012).

og ikke mindst hvad den *ikke* indfanger, nemlig venstrepopulistiske artikulationer. Dernæst drejer det sig om påstanden om den nødvendige moralske fordømmelse og sidst hans blindhed overfor nødvendigheden af grænsedragninger for *enhver* politisk bevægelse og orden. Jeg diskuterer disse punkter, hvor det passer bedst i artiklen, men min samlede konklusion er, at populisme ikke *som sådan* er demokratisk problematisk, hvilket jeg udfolder i konklusionen.

Jeg inddrager løbende Socialdemokratiets berømte partiprogram *Danmark for Folket* (fremover *DFP*) (Socialdemokratiet 2016 [1934]) som eksempel på de teoretiske pointer. Som det vil fremgå, er påstanden ikke, at *DFP* er udtryk for rendyrket populisme. Men eksemplet er valgt, både fordi det er et ganske centralt stykke dansk politisk historie, og fordi det faktisk er ganske eksemplarisk i forhold til Laclaus populismebegreb. Som det måske er bekendt, er programmet fra 1933 og førte sammen med den efterfølgende kampagne i forbindelse med folketingsvalget i 1935 til den største valgsejr i Socialdemokratiets historie. Flere kommentatorer har påpeget, hvordan programmet markerer overgangen i selvforståelsen i Socialdemokratiet(s top) fra et arbejderparti til et folkeparti (Korsgaard 2001, Bryld 1976). Den ændring er uden tvivl en betingelse for den senere udvikling af velfærdsstaten, men som Bryld (2004) har gjort opmærksom på, er der ikke nogen idé om en velfærdsstat, som vi kender den, i *DFP*. Langsigtet var målet stadig et brud med den nuværende kapitalistiske samfund og indførelsen af et socialistisk. Mange af de normative kritikere af populisme vil ganske givet finde det provokerende at hævde, at et afgørende partiprogram fra landets ledende kraft i opbygningen af velfærdsstaten var (overvejende) populistisk. Men refleksion over hvorfor det er provokerende at kalde det populistisk og ikke blot, som Korsgaard, udpege socialdemokratiet til at være ”det virkelige folkeparti” (Korsgaard 2001, 422) er en væsentlig del af formålet med denne artikel. For god ordens skyld skal det påpeges, at jeg bruger programmet som eksempel. Der ikke er tale om en egentlig analyse af Socialdemokratiets projekt i denne periode. Det ville både kræve mere plads og ikke mindst inddragelse af meget andet materiale.

Populisme: Ideologi, bevægelse eller logik?

I forlængelse af Laclaus (og hans partner, Chantal Mouffes) generelle diskursteori (Laclau og Mouffe 1985; Laclau 1990; 2005a) hævder Laclau, at populisme er en logik, og dermed ikke et veldefineret fænomen eller velafgrænset objekt. Som han påpeger er det, på trods af begrebets centralitet, uklart, hvad der refereres til “when we call a movement (?), an ideology (?), a political practice (?), populist... [T]o call them populist would involve differentiating that attribute from other characterisations at the same defining level, such as 'fascist', 'liberal', 'communist', etc.” (Laclau 2005a, 32). Men ifølge ham er det i sidste ende umuligt at finde “that ultimate redoubt where we would find 'pure' populism, irreducible to those other alternative characterisations” (Laclau 2005a, 32). Dette er ikke bare Laclaus påstand. Som det hedder i en klassisk antologi om populisme fra 1969:

“There ... can be no doubt about the *importance* of populism. But no one is quite clear just what it *is*.” (Ionescu og Gellner 1969, 1).

Overordnet kan man skelne mellem to typer af forsøg på at svare på spørgsmålet om populismens definerende attributter. Den ene starter empirisk og prøver at opliste alle de karakteristika, man kan finde, der beskriver populisme. Fx fremlagde P. Wiles 24 forskellige forhold, der angiveligt kendetegnede populisme. Men han måtte derefter selv indrømme af ingen af dem kunne siges at gå igen i alle populismer (Wiles 1969, 171f; se også Canovans (1982) første analyser af populismer og Laclaus (2005a, 5f) kritik).

Den modsatte strategi har været teoretisk at begrunde visse træk og definere populisme i forlængelse heraf. To eksempler viser problemerne med denne strategi. Det første er at knytte populisme til en særlig historisk problematik, typisk ved at hævde, at populisme opstår i overgangen fra et traditionelt til et moderne samfund (Pappas 2016, 4; Panizza 2005, 3). Men med populismens genkomst i USA og nylige udbredelse i Europa må den forklaring afvises (omend relationen mellem sociale opbrud og populisme er centralt, som vi skal se). Hvad der ikke kan fastholdes er, at populisme skulle være knyttet til ”tilbagestående” samfund (Panizza 2005, 4f).

Et andet eksempel, som er centralt i denne sammenhæng, er en marxistisk tilgang. Ikke mindst fordi det er den tradition, Laclau og Mouffe selv kommer fra, og netop problemet med at lede politiske bevægelser tilbage til ’dybereliggende’ klassepositioner, var det, der fik dem til at bevæge sig ud af marxismen. Men også fordi diskussionen af populismens eventuelle klassebasis altid har spillet og faktisk stadig spiller en central rolle i de generelle populismediskussioner (for en overraskende ny artikulation af denne position, se Koulinka og Fukuyama 2017). Som det er velkendt, er marxismen en teori om, at det er de økonomisk baserede klasser, der er de egentlige sociale aktører. De sociale klasser er objektive størrelser, givet på et ontologisk dybere niveau, og de eksisterer og virker derfor uanset, hvordan de sociale aktører selv forstår deres kampe og relationer. I forhold til populisme betyder det for det første, at den må have en klassebase. Den har ofte været tænkt som småborgerskabet, der er presset af den kapitalistiske udvikling (se fx Fryklund og Peterson 1981). Denne forklaringsmodel kan i et vist omfang bruges på de tidlige populistiske bevægelser i 1800-tallet og fx Fremskridtspartiet i Danmark i 1970’erne. Men den har store problemer i forhold til populismen i Latinamerika i midten af 1900-tallet, der i vid udstrækning var baseret på urbane arbejdere (Laclau 1977; Panizza 2005), ligesom der er mange arbejdere der støtter højrepopulistiske bevægelser i nutidens Europa og USA. Skal populisme derfor indfanges med et traditionelt marxistisk klassebegreb, må sådan en opbakning henføres til ’falsk bevidsthed’, og den politiske vurdering af populisme er selvfølgelig entydigt negativ (fx Mouzelis 1985).⁵

Et tredje eksempel er Jan-Werner Müller, der som nævnt definerer populisme som en moralsk skelnen mellem en del af folket, der udpeges som det rigtige folk, og en del,

5 For en nylig version af en marxistisk kritik se Zizek (2006), hvor han anklager populisme for at være ’kryptofascistisk’. Det skyldes primært, at lederen i populisme er ikke underlagt ’ideen’ som tilfældet angiveligt skulle være i den kommunistiske bevægelse. Laclau har efter min mening leveret et ganske overbevisende svar til Zizek (Laclau 2006).

der ikke er det. Hans position er faktisk interessant, fordi han i udgangspunktet afviser en række tidligere, tvivlsomme, påstande om populisme, nemlig bestemte vælgere (fx småborgere), socialpsykologiske profiler eller en vis 'politisk stil' (Müller 2016b, 76). Andetsteds uddyber han:

"So how should we think about populism instead, then? Populism, I suggest, is a particular *moralistic imagination of politics*, a way of perceiving the political world which places in opposition a morally pure and fully unified people against small minorities, elites in particular, who are placed outside the authentic people... In other words, 'the people' is not really what it appears to be, prima facie, in its empirical entirety, or what might seem, on the basis of voting or other political procedures, to be the 'popular will'". (Müller 2015, 4)

Men der er et afgørende problem i Müllers definition. Ud over at han aldrig rigtigt viser, hvordan han når frem til definitionen, om den er empirisk eller teoretisk genereret, er det overordnede problem det, den *ikke* indfanger som populisme. Der er ingen tvivl om, at der kan findes populistiske bevægelser og ledere, der lever op til Müllers definition, ikke mindst de eksempler han selv giver. Problemet er, at det udelukker alle de bevægelser, der *ikke* baserer sig på en moralsk fordømmelse, fx Sanders i USA, Podemos i Spanien og Syriza i Grækenland, men også en lang række af historiske eksempler, inkl. DFF.

Spørgsmålet, der må stilles, er: Hvis de ikke er populistere, hvad er de så? Her har Müller ikke noget svar. Begrænsningen i Müllers perspektiv viser sig bl.a. ved, at han – helt eksplicit – ikke skelner mellem højre- og venstrepopulisme (Müller 2015). Men hans generelle definition af populisme svarer fx til Judis' karakteristik af *højrepopulisme* (Judis 2016a; 2016b). Judis påpeger, at det, der kendetegner højrepopulisme, er, at den er triadisk. Det vil sige, at den ud over en antagonisme mellem folk og elite, under- og overhund, også udpeger en del 'underhunde', som indtrængende, fremmedlegemer etc. De skylder som regel eliten deres tilstedeværelse (jf. fx Dansk Folkepartis kritik af 'Overdanmark' og 'EU-eliten'). Med andre ord begår Müller en klassisk definatorisk fejl og opløfter et kontingent karaktertræk fra visse (højre)populismer til det egentlige, fælles karakteristikum. Hermed er det heller ikke svært at forstå, hvorfor liberale- og vestrefløjs-tænkere gør populisme som sådan til genstand for normativ fordømmelse.

Før vi går videre bør det bemærkes, at der i den senere tid har bredt sig en opfattelse af, at der alligevel er etableret konsensus omkring en (minimal) definition af populisme som specifik 'tyndø ideologi' (Mudde og Kaltwasser 2012, 8; Deiwijs 2009). Jeg er ikke overbevist, men kan desværre ikke forfølge diskussionen yderligere her.⁶

6 Laclau har fået en overraskende støtte fra en helt anden – positivistisk, kvantitativ – lejr. Aslanidis (2016) argumenterer for, at populisme er en logik, der forekommer i grader, i modsætning til ideologier, der er kendetegnet ved enten-eller. Hans argumenter er i det store og hele sunde. Eneste problem i denne sammenhæng er, at hans teoretiske udgangspunkt, en social virkelighed der kan gøres til genstand for begrebslig tilegnelse gennem kvantitativ analyse, strider grundlæggende mod det verdensbillede, Laclaus teori er baseret på.

Laclaus teori om populisme

Som resten af Laclaus teoribygning er hans populismeteori (2005a; 2005b) kompleks og relativt svært tilgængelig. Jeg folder den derfor ud i 9 punkter og gennemgår dem i rækkefølge. Ifølge Laclau er populisme ikke et objekt eller 'fænomen', men derimod:

- 1) en form for politik, en artikulatorisk logik (forskellig fra en modsatrettet logik), og derfor
- 2) et gradsspørgsmål, der
- 3) i perioder med dybere kriser
- 4) konstruerer en folkelig pol, som
- 5) i antagonistisk modsætning til eliten/magtblokken, gør
- 6) en række forskellige krav og identiteter ækvivalente vis-a-vis magten, hvorved den skaber
- 7) en særlig politisk identitet (et identifikations-tilbud), som
- 8) lader sig repræsentere gennem et tendentielt tomt symbol (en "tom betegnelse"), som ofte er
- 9) navnet på lederen.

Lad os tage dem skridt for skridt.

En artikulatorisk logik

I stedet for at levere endnu en 'positiv' definition af populisme er Laclaus strategi at se populisme som en specifik form for politik, en 'diskursiv artikulatorisk logik' (Laclau 2005a, 106; 2005b: 33- 4). At der er tale om en diskursiv artikulation betyder ikke, at der er tale om et overfladefænomen, fx simpel retorik. At noget er diskursivt artikuleret betyder, at det får sin form af den sammenhæng, det indgår i, af de øvrige elementer, det kædes sammen med (Laclau og Mouffe 1985). Forskellen til marxismens klassebegreb er derfor tydelig. Arbejderklassen i marxismen er præcis ikke afhængig af de kontingente historiske relationer, den måtte indgå i. Den forbliver den samme, uanset om den faktisk indgår i bredere alliancer på et givet tidspunkt.

Som nævnt er Laclau og Mouffe via Gramsci nået frem til, at denne forestilling om sociale aktører ikke kan fastholdes. De relationer, som en given social kraft (der ikke behøver at have en klasseidentitet) indgår i, foregår ikke på et overbygningsniveau. De modificerer de involverede identiteter. Det var præcis den erkendelse, der fik Gramsci til at tale om 'kollektive viljer' snarere end klasser (Gramsci 1971). Laclau og Mouffe generaliserede den indsigt og påpegede, at der ikke er noget, der bare er (hvad det er). *Alt* er artikuleret og dermed modificeret af at indgå i visse relationer, snarere end andre, der også var mulige på et givet tidspunkt (Laclau og Mouffe 1985; for introduktioner se Hansen 2005; 2017). Det betyder ikke, at alt altid kan artikuleres med alt andet, men der er

ikke nogen principielle eller rettere mere basale ontologiske grænser for artikulation. Ingen forhold har en ikke-artikulerbar kerne eller essens.

Den artikulatoriske logik viser sig tydeligst, når de sociale forhold bliver 'rystede', når man ikke bare kan fortsætte, som man plejer. Laclaus begreb for sådanne rystelser er *dislokation* (Laclau 1990, 5f) Pointen er, at når et socialt forhold bliver 'rystet', dislokeret, opstår der behov for nye artikulationer, dvs. svar på hvordan sådanne dislokationer overkommes. Der vil som regel være flere bud på, hvad de bedste løsninger er, og derfor er der et konfliktuelt element involveret i artikulation helt op til, at selve den gamle orden, den, der er rystet eller dislokeret, er problemet og må erstattes af noget nyt. Som vi skal se, er populisme præcis et forsøg på en sådan radikal re-artikulering, der problematiserer den rystede orden.

To typer artikulatorisk logik

Debatten om populisme viser os tydeligt fraværet af essens. For Laclau er populisme det tydeligste eksempel på en specifik type af artikulatorisk logik, den såkaldt ækvivalente. Jeg folder det mere ud nedenfor, men overordnet er en ækvivalent logik en, der bidrager til, at forskelle udviskes. De enkelte elementer, der kædes sammen, bliver i højere grad ens, de kan skiftes ud for hinanden, i fælles modsætning til noget, de *ikke* er. Til forskel fra en ækvivalent logik har vi en såkaldt forskels- eller differentiell logik (Laclau og Mouffe 1985, 127f). Den er kendetegnet ved, at de enkelte størrelser kædes sammen side om side og bevarer deres særtræk. Laclau omtaler denne logik som institutionel, og i forhold til politik ses den i fx velfærdsstaten, hvor (logikken er) at der ikke er nogen krav eller politikker som ikke (i princippet) kan inkluderes og imødekommes. Men logikken kan også findes i fx klientelisme (Laclau 1997, 130; 2005a, 123).

Der er altså to væsentlige forskelle mellem en differentiell og ækvivalent logik, eller mellem populisme og institutionaliseret politik. Den første er, at i differenslogikken udpeges der ikke (eksplicit) en modstander, som per definition ikke kan inkluderes. Derimod er der ækvivalens mellem enkelte størrelser baseret på deres fælles (negative) relation til det, der truer dem alle. Som følge heraf er den anden, at de enkelte krav og politikker i institutionaliseret politik bevarer deres identitet. En ækvivalent relation er derimod udvisningen af særtræk, så det enkelte led kan skiftes ud for de andre. I institutionaliseret politik kan man behandle miljø- og kulturproblemer relativt adskilt; i en populistisk brudsituation vil alle de forskellige krav tendere mod at repræsentere den samme utilfredshed med den herskende orden.

I min læsning er *DFP* et paradigmatiske eksempel på en artikulatorisk logik, nemlig re-artikulationen af det centrale politiske subjekt for Socialdemokratiet. Hvor det tidligere havde været arbejderklassen, er *DFP* resultatet af en udvikling over imod *Folket* som den afgørende aktør. Det er selvfølgelig en proces, der forløb over en længere periode, men det er meget tydeligt i *DFP*: "Arbejderklassen naaede vidt frem i Kraft af Solidaritet og Sammenhold, men hele Folket bør være med". Vi vender tilbage til spørgsmålet, men det skal lige bemærkes, at selvom klassebegrebet aldrig har været uproblematisk, og de facto

altid selv har måttet artikuleres, er det klart, at de artikulatoriske logikker bliver meget mere åbenlyse, når det kommer til at dreje sig om at afgrænse, hvem der udgør *folket*.

Et gradsspørgsmål

Det er imidlertid vigtigt at huske på, at de to logikker aldrig vil kunne findes i ren form. Der er ikke nogen politisk orden, der kan opnå en fuldstændig institutionalisering eller universel inklusion. Der vil altid skulle trækkes grænser, og forskellige problemer og krav vil blive kædet sammen som repræsentationer for det samme. Omvendt vil selv den aller-mest åbne, revolutionære brudsituation bære visse relationer til et institutionelt kompleks. Det er præcis derfor, der er tale om logikker, som kan være mere eller mindre dominerende, men som altid vil eksistere i et blandingsforhold. Derfor er det rette spørgsmål ikke så meget, om denne eller hin leder, bevægelse etc. som sådan er populistisk. Spørgsmålet er mere i hvilken grad, det er tilfældet. Det gør sig også gældende i *DFP*. Som allerede nævnt er programmet ikke et ærkeeksempel på populisme. Men det er et eksempel på, at et parti, der i sit projekt tydeligt trak på en populistisk logik og blev succesfuld i forlængelse af den populistiske mobilisering – også senere i forhold til at institutionalisere en stærkt inkluderende orden, den skandinaviske velfærdsstat (Bryld 2004).

Kriser

Jeg har nævnt populistiske brud. Lidt mere præcist er Laclaus påstand, at populisme optræder i perioder med dybere kriser, dvs. dislokationer i forbindelse med institutioner, repræsentation og samfundet generelt. Det skyldes, at populisme snarere end at være bundet til en bestemt historisk fase – overgang fra traditionelle til moderne samfund – viser sig i brudsituationer, når en given hegemonisk orden er under pres. Diskursteorien henter inspirationen fra Gramscis begreb om organisk krise, med hvilket han refererer til voldsomme brudsituationer, som Weimar-republikkens sammenbrud. Ifølge Laclau har vi populisme, når en krise skaber en situation, hvor den herskende orden ikke kan levere svar på de frustrationer og krav, der findes i samfundet. Når den institutionaliserede (differentielle) orden ikke kan indoptage disse krav, skabes muligheden for, at de ikke længere eksisterer relativt adskilt hver for sig, men tværtimod gøres ækvivalente for hinanden. Som vi skal se er det igennem en sådan sidestilling af identiteter og krav (at de kan skiftes ud for hinanden), at folket konstrueres.

Der kan næppe være tvivl om, at *DFP* passer fint ind i denne bestemmelse. Programmet er lanceret i en krisetid i de tidlige 1930'ere med dyb økonomisk krise, nazisme i Tyskland, fascisme i Italien og kommunisme i Sovjetunionen. Der var tale om ”en af Kapitalismen fremkaldt Krise”, der ”i Omfang og Varighed [er] endnu mere alvorlig og indgribende” og som hærger de udsattes hjem og familier. Socialdemokratiet er så den kraft, der kan overkomme denne krise: ”Overfor denne Forvirring og politiske Haabløshed staar Socialdemokratiet som en Klippe i Tidens Brænding”.

En folkelig pol

I sådanne situationer bliver det tydeligt, at politiske identiteter ikke er givet af basale kategorier og etableret på et mere primært ontologisk niveau som marxismens klassebegreb, men derimod er resultatet af artikulationsprocesser. Det vil sige, at de er resultatet af kontingente sammenkædninger af forhold, der ikke har en forudgående nødvendighed til hinanden. Med en let omskrivning af et berømt citat af Laclau og Mouffe kan man sige, at *folket ikke eksisterer*. I mere dagligdagstermer betyder det bare, at det folk, populismen artikulerer, ikke findes forud for den konkrete politiske proces. Canovan beskriver folket som et ”promiskuøst begreb”, med en spøgelsesagtig u håndgribelighed (Canovan 2005, 140; se også Korsgaard 2001). Derfor ser vi artikulationsprocesser så tydeligt i populismens aktive konstruktion af folket.

Igen tjener *DFP* som et oplysende eksempel (Socialdemokratiet 2016). Programmet kan ses som udtryk for Socialdemokratiets bevægelse fra arbejder- og klasseparti til folkeparti (Korsgaard, 2004, 422 og 588). Det vigtige er imidlertid, at dette ikke er et simpelt skridt fra én objektivt eksisterende aktør (klassen) til en anden (folket). Der er tværtimod tale om en konstruktionsproces. Det folk, der adresseres, findes ikke blot og bart forud for de politiske processer. Så selv om programmet refererer til ”det danske Folks Traditioner, Anskuelse og Vilje” i ental, er folket ikke et spontant fællesskab – det må skabes: ”det er Tid til at skabe det Folke-Fællesskab, der vender sig imod Lovløsheden og sætter sig hele Samfundets Opbygning som Maal”. Det kræver en aktiv indsats at samle folket, og det er ikke hele befolkningen, der adresseres. Programmets ”Maal er at samle alle, der hører til den arbejdende og udbyttede Befolkning”.

Antagonisme: Folk vs. elite

En skillelinje mellem folket og dets ’Andet’, en opdeling af samfundet i to modsætningsfyldte poler, er kendetegnende for populisme. Den populistiske logik er en grænsedragnings-logik. Samfundet ses ikke som et hele, hvor alle kan tilgodeses. Tværtimod er der en illegitim elite der antagoniseres (Laclau 2005a; 2005b). Denne antagonisering er ifølge Laclau den eneste måde, der kan skabes enhed i en folkelig identitet. Da der ikke er en forudgående indre forbindelse mellem de elementer, der kommer til at indgå i en konstruktion af folket, må dets enhed skabes, artikuleres. Det sker gennem en aktiv eksklusion af det, som folket *ikke* er. I samme bevægelse som populisme udpeger folket, udpeger den også folkets modsætning: magten, eliten, oligarkiet etc. Alle de krav og identiteter, der udgør den folkelige pol, hænger kun sammen i den udstrækning, de forbindes gennem en antagonistisk modsætning til det ikke-folkelige.

Hermed kan vi tydeligt se kontingensen, den fraværende essens i ’folket’. Til forskel fra marxismens klasser, der også kun eksisterer i deres konfliktrelation til hinanden, men hvor både arbejderklasse og borgerskab er givet af de underliggende økonomiske strukturer, er hverken folket eller eliten givet på forhånd. Hvad og hvem, der faktisk bliver udpeget til at være en del af folket eller eliten, er et konkret historisk spørgsmål.

Antagonistisk eksklusion er faktisk også til stede i *DFE*. På trods af, at programmet prøver at inddrage stort set alle (erhvervs)grupper, er der en antagonisering af folkets modsætning. Programmet henvender sig til ”alle, der er ramt af Kapitalmagtens Krig mod det produktive Arbejde”. Det er en re-artikulering af den klassiske klassekamp, for det er bestemt ikke alle virksomhedsejere, der sættes udenfor. Men programmet trækker en bastant grænse overfor en magtblok, der anklages for at ”føre krig”. Selv om det ikke fylder meget, er det ikke kun den store kapitalmagt, der ekskluderes. Adelen nævnes også (som husmændenes og bøndernes fjende).

Müller: moralitet og grænsedragning

Her er det passende at se nærmere på to andre problemer i Müllers populismeteori, nemlig påstanden om at populisme per definition baserer sig på en moralsk skelnen mellem det rene folk og den korrumperede elite (Müller 2015, 4), og hans (liberale) blindhed overfor grænsedragningens nødvendighed. Som vi har set, er der ingen tvivl om, at populisme er antagonistisk, at populisme formulerer en konfliktuel relation mellem folket og eliten. Men der er ikke nogen nødvendighed i, at antagonismen formuleres i moralske termer, selv om det givetvis ofte er tilfældet. Man kan ikke hævde, at *DFEs* påstand om, at kapitalmagten fører krig mod det produktive arbejde eller konstateringen af, at ”Bonden og Husmanden ... i disse Aar har fået at føle, at deres Plads var nærmere ved Arbejderen end ved Lensgreven” er moralske fordømmelser. Det er helt klart antagonistiske artikuleringer, men ikke moralske. Og selv i de tilfælde, hvor antagonismen faktisk gives en moralsk form, er det ikke *nødvendigvis* demokratisk problematisk. En moralsk fordømmelse af militærdiktaturer, apartheidregimet mv., er jo ikke i sig selv noget problem.

Dermed er vi ved det sidste problem ved Müllers tilgang, nemlig blindheden for grænsedragningens nødvendighed. Som god liberal ønsker Müller at værne om pluralismen. Det er svært at være uenig med ham, men det spørgsmål, som liberale sjældent stiller sig selv, er, om der skal trækkes grænser for pluralisme (og for demokrati som sådan). Ifølge Laclau og Mouffe er svaret på det spørgsmål: ja, det må der nødvendigvis (Jf. fx Mouffe 2005). Der er ikke nogen politisk orden, der ikke er nødt til at trække grænser til det, den *ikke* er. Pluralisme kan ikke være total, ligesom intet demokrati de facto kan være fuldstændigt inkluderende. Som Mouffe har vist, betyder det, at enhver politisk position – også pluralisme – må ekskludere. Det viser sig to steder hos Müller selv. Det ene er i hans kritik af, at en del af folket hævder at repræsentere hele folket (faktisk at være hele det *sande* folk). Problemet er den totalitet, han stiller i modsætning til populismens ’sande’ del af folket. Hvilken type totalitet er ’hele folket’? Müller refererer konsekvent til ’det empiriske folk’, nogle gange i dets ’helhed’ (”the people in its empirical entirety”) (Müller u.å, 11), men det er en illusion. Der findes ikke noget ’empirisk folk’. Er det statsborgere inden for en nationalstats grænser? I så fald, hvad med immigranter og flygtninge? Og hvad med tidligere tiders ekskluderede fra statsborgerskab? Problemet er selvfølgelig, at folket ikke bare er der, heller ikke ’empirisk’. Det må på den ene eller anden måde

afgrænses. Folket eksisterer ikke, det er en udflydende, skyggeagtig størrelse, og at hen-vise til (forestillingen om) en umiddelbar empirisk referent løser ikke det problem.

Det andet sted, vi ser det, er interessant nok i alle hans overvejelser om den even-tuelle eksklusion af populistiske fra det gode selskab. Eksempelvis mener han, at EU burde have slået hårdere ned på Østrig, da Frihedspartiet kom til magten. Han har faktisk et helt kapitel, der diskuterer hvorledes man (liberale demokrater) bør omgås populistiske (Müller 2016a, kap 3). Uanset om konklusionen bliver eksklusion eller ej, viser selve hans dis-kussion af problemet grænsedragningens nødvendighed. Selv det mest pluralistiske og demokratiske folk er nødt til at trække en antagonistisk grænse for at konstituere sig selv.⁷

Ækvivalente krav og identiteter

Tilbage til Laclaus populismebegreb. Som vi har set, sættes en række specifikke krav og identiteter lig med hinanden gennem antagoniseringen af det ikke-folkelige, magten eller eliten. Det vil sige, at de kan skiftes ud med hinanden i deres fælles negative relation til eliten, til det ikke-folkelige. Der er tale om en *negativ* relation, fordi (påstanden er at) de enkelte elementer ikke deler en dybere 'positiv' kvalitet, der forudbestemmer dem til at indgå i en folkelig pol.⁸ Om en given identitet kommer til det, er et åbent politisk spørgs-mål, et resultat af konkrete historiske artikuleringer.

Igen kan *DFP* tjene som eksempel. Programmet henvendte sig til "den arbejdende og udbyttede" befolkning. Når man ser nærmere på programmets præcisering af, hvem det så er, er der en udtalt ækvivalent logik på spil. Programmet henvender sig til "Indu-striens og Landbrugets Arbejdere, til Gaardmænd, Husmænd, Fiskere, Tjenestemænd og Næringsdrivende i Handel og Haandværk, til alle Haandens og Aandens Arbejdere". Det er "alle, som bygger deres Liv paa ærligt Arbejde." Det, Laclaus teori retter vort blik imod, er den manglende nødvendighed i sammenstillingen af disse identiteter. I modsætning til den tidligere klassekamps-diskurs er der både kommet 'småborgere' og egentlige (omend små-)kapitalister med i ækvivalens-kæden. De adresseres godt nok som de, der "bygger deres Liv paa ærligt Arbejde". Men det er ingen udpegning af en positiv essens. For hvor og hvordan trækkes grænsen mellem ærligt og uærligt arbejde? Det gøres præcis ved at udpege Storkapitalister og Adelen som det ikke-folkelige.

Her kunne man indvende, at denne opremsning ikke er et udtryk for ækvivalens-logik, tværtimod. Er det, vi ser, ikke konturerne af det modsatte, af en differentiell, inklu-derende logik, hvor alle har deres legitime plads i (den kommende) velfærdsstat? Den logik er givetvis også til stede,⁹ og det er (bl.a.) derfor, at *DFP* ikke er et ærketypisk populistisk manifest. Men det, som giver den ækvivalente logik sin fremtrædende rolle,

7 Det behøver ikke at være en antagonisme til faktisk eksisterende fjender. Det kan være til et sæt af (ude-mokratiske) idéer eller til den styreform, demokratiet afløste. Pointen er, at enhver identitet er baseret på en negativ relation til det, den *ikke* er.

8 For en uddybning af det negatives status i diskursteori, se Hansen (2003).

9 Som Bryld (2004) påpeger, var forestillingen om en velfærdsstat, som vi kender den i dag, bestemt ikke særligt udviklet i Socialdemokratiet i begyndelsen af 1930'erne. På det tidspunkt var det stadig et nyt soci-alistisk samfund, der var endemålet. Vejen dertil var imidlertid blevet parlamentarisk demokratisk.

er, at programmet faktisk eksplicit trækker en grænse mellem den legitime folkelige pol og den illegitime elite; og at der ikke er nogen nødvendighed i, hvor grænsen præcist bliver trukket.

Lidt uddybende om krav

Jeg har nævnt hvilke identiteter, dvs. befolkningslag og erhvervsgrupper, programmet ækvivalerer i dets konstruktion af folket. Men et af elementerne i Laclaus teori, som jeg indtil videre ikke har præciseret, nemlig krav, kræver en nøjere betragtning. Det er et af de steder, jeg er uenig med ham. Laclau hævder, at mindsteenheden for analysen af populisme skal være krav, ikke grupper (Laclau 2005a, 72f; 2005b, 34f). Det skyldes, at han ønsker, at af-essentialisere 'gruppen'. Artikulation går hele vejen, og der er derfor ikke nogen grupper, der har nogen nødvendig status. Økonomiske klasser er ifølge denne logik også resultatet af konkrete artikulationer, hvilket arbejderbevægelsens historiske problemer med at skabe enhed jo indikerer. Hvis vi udstrækker overvejelserne til de såkaldte nye politiske identiteter, bliver det endnu mere tydeligt. Køn, seksuel orientering, handicap, race, religion, miljø, dyrevelfærd etc. er alt sammen identiteter, der ikke repræsenterer 'objektive' gruppetilhørsforhold, men er resultatet af konkrete artikulationer. Hvilken gruppe eller samfundsmæssig sektor, der kommer til at fungere som identitetsbærende, er ikke givet på forhånd.

Den anden teoretiske pointe er, at betegnelsen 'krav' har en indbygget dobbelthed, der bidrager til at indfange den brudsituation, populisme vokser frem i. Den engelske betegnelse er 'demand', og afstanden mellem efterspørgsel (eller anmodning) og krav svarer til afstanden mellem institutionaliseret politik og (begyndelsen) på et populistisk brud. I normale, relativt stabile perioder er det politiske system (i den traditionelle betydning) åben for behandling af 'efterspørgsler'. De forskellige problemer fører til efterspørgsel efter løsninger, der i et vist omfang kan mødes af den herskende orden: i forhold til infrastruktur, sygehuse etc. Men hvis disse efterspørgsler i stigende omfang skuffes og ikke kan imødekommes, ændrer efterspørgslen sig til krav. Hvis der er tilpas mange utilfredsstillende krav, kan der skabes ækvivalente relationer mellem dem, og vi får begyndelsen på dannelsen af en populistisk folkelig pol i modsætning til magten eller eliten, helt op til (muligheden for) et krav om et egentligt regime- eller systemskifte.

Jeg er helt enig i Laclaus bestræbelse på at undgå 'grupper' som ureflekterede essentielle kategorier (jf. hans læsning af gruppepsykologien i 2005a, 21-64). Vi indgår alle i utallige sammenhænge, subjektpositioner, som det hedder i teorien, og hvilke subjektpositioner, der bliver afgørende for identiteter (og ikke mindst politiske identiteter), afhænger af konkrete historiske situationer og artikulationer. Imidlertid mener jeg, at Laclau gør perspektivet for endimensionalt ved at hævde, at *kun* krav kan være mindsteenheden for populisme.

Umiddelbart passer krav godt ind i Laclaus bestræbelse på at bestemme populisme på et ontologisk niveau. Et krav formuleres, fordi der opleves en mangel, noget der ikke er, som det burde være. Det vil sige, at krav skaber en forbindelse til en dislokation, et

krav markerer en rystelse, en negativitet. Men jeg vil hævde, at krav ikke er (og ikke kan være) en ontologisk kategori. Det er kontingent, om oplevelsen af en mangel, om erfaringerne af dislokation, omsættes i krav eller fx parkeres som skæbne, som noget ingen kan gøre noget ved eller lignende. I forlængelse heraf er det også tydeligt, at krav, som Laclau selv påpeger, har en række positive specificiteter, der antyder, at det ikke kan ophæves til ontologisk kategori. Et krav er fx rettet mod noget, en autoritet, der forventes at kunne indfri det, eller hvis der er tale om en antagonisering, opleves som forhindringen for indfrielsen. Alt i alt er det min påstand, at krav ikke kan siges at være en ontologisk kategori.¹⁰

Hvis det er rigtigt, åbner det op for et spørgsmål, som Laclau ikke selv rejser, nemlig om ikke andre størrelser kunne tænkes at indgå i folket? I hans tidligere diskussioner (Laclau 1980; 1985) talte han om 'folkelige positionalteter', altså ikke kun krav. Der er også tale om identiteter, det der også kaldes sociale sektorer eller grupper. Disse er selv resultatet af kontingente artikulationer og har ikke en dybere ontologisk nødvendighed indbygget, ligesom de modificeres af at blive artikuleret ind i en folkelig pol. Men de er virksomme som identiteter og spiller en væsentlig rolle i populistiske ækvivalenser. Empirisk er udpegningen af de identiteter, der udgør folket, da også en central del af populisme. Men også andre størrelser, ikke mindst lederen og symbolerne spiller en central rolle, uden at disse nødvendigvis artikuleres som krav.

Det ser vi også i *DFP*. De forskellige identiteter er så centrale i programmet, og de kan ikke udtømmende forstås som krav.¹¹ Men programmet søger faktisk også at artikulere en lang række egentlige krav, hvoraf nogle bestemt har karakter af brud med det bestående. Kravene går lige fra "Socialisering af Banker", "Kontrol med Aktieselskabers Udbytte og Prisdannelse", "en moderne Sociallovgivning" til hjælp til ejendomsbesiddere i landbruget. Men også til indførelse af egentlig parlamentarisme i form af et-kammersystem og ikke mindst "Kvindens Ligeberettigelse med Manden". Men uanset om konklusionen er, at den folkelige kæde består af mere end krav eller ej, er styrken ved Laclaus teori, at den retter vort blik imod den manglende nødvendighed i artikulationen af de forskellige størrelser, der indgår i den folkelige pol. Når man ikke længere kun er et klasseparti, men et folkeparti, bliver konstruktionen af projektet betydeligt mere vanskelig, og krav og identiteter, der ikke har et nødvendigt forhold til hinanden, skal aktivt kædes sammen.

En særlig politisk identitet (et identifikations-tilbud)

Laclau afviser, at grupper har en forud-given objektiv eksistens. Hvis 'folket ikke eksisterer', hvis der kun er det folk, der fremkommer som resultat af konkrete politiske artikulationer og kampe, hvad er det så, der faktisk binder det sammen – og i videre forstand,

10 For en generel kritik af Laclau og Mouffes tese om det politisk-ontologiske primat, se Hansen (2014).

11 En dybere analyse ville givetvis vise, at ingen af disse erhvervsgrupper har egentlige identiteter, men at hvad en husmand, en arbejder osv. var, selv var resultatet af artikulationsprocesser. Men det er ikke det samme som at hævde, at det *kun* er krav, der konstituerer den folkelige pol.

afgør hvilken specifik konstruktion af identitet, der vinder opbakning og bliver hegemonisk, som det hedder? Det svar, som Laclau giver i sine senere skrifter, er *affekt*, en følelsesmæssig binding til et projekt, som går ud over eller rettere fylder den afstand, opbakningen bag et populistisk (og et hvilket som helst andet politisk) projekt, har til en simpel rationel interesse (Laclau 2005, 101f). Den teoretiske pointe er, at fordi vi taler om krise og brudsituationer, opleves der mangel og afstand. Noget er ikke, som det burde være. Jo dybere krisen stikker, jo mere de forskellige identiteter er rystede (dislokerede), desto mindre vil opbakningen til et projekt, der præsenterer sig som løsningen på problemerne, være givet af 'rationel kalkule' og interesse-vurdering.¹²

For Laclau er denne pointe generel. Der er ikke nogen identitet (faktisk ingen betydning overhovedet (Laclau 2014)), der ikke i et eller andet omfang involverer en 'affektiv investering'. Men vi ser det meget tydeligt i populisme, ikke mindst i de symboler og symbolikker, der bruges. Tænk fx på Socialdemokratiet anno 1933 og "Når jeg ser et rødt flag smælde" eller mere nutidigt Dannebrog for Dansk Folkeparti. Hvad betyder disse symboler mere generelt? Laclaus svar er, at de repræsenterer, hvad man kunne kalde for 'negationen af negationen', altså overkommelsen af løsningen på den situation, der opleves som forkert, som mangelfuld. Jo mere mangelfuld situationen er, jo dybere krisen stikker, desto mindre vil symbolet signalere noget konkret, og desto mere vil den affektive dimension dominere.

Den tomme betegner

Enheden i den folkelige pol skabes som nævnt gennem en fælles negativ afgrænsning af det ikke-folkelige. Men for at folket overhovedet skal kunne fremstå som en enhed, må der være noget, der repræsenterer ækvivalenskæden som helhed (Laclau 2002, 135-139). Spørgsmålet er, hvordan sådan en repræsentation kan finde sted. Hvis de forskellige krav med videre i ækvivalenskæden delte en fælles kerne ville der ikke være et repræsentationsproblem. Men fordi der ikke findes sådan et fælles element, må repræsentationen ske på anden vis. Det er et generelt problem, der gælder for alle identiteter. Det, der kommer til at betegne og dermed repræsentere en given helhed, er ikke bare essensen som sådan. Der er tale om en krystallisering af en helhed. Derfor må den repræsenterende betegner tømme sig selv for mening for at kunne repræsentere hele kæden.

Det er igen noget, der viser sig tydeligt i populisme, fordi der kædes så mange heterogene elementer sammen. Populistiske symbols karakteristiske tomhed er et særligt tydeligt eksempel på en generel problematik. Fordi de forskellige elementer, der indgår i en populistisk folkelig ækvivalenskæde, ikke har noget fælles element, må det symbol, der knytter dem sammen, blive stadigt mere tomt, jo længere kæden udstrækkes. Jo

12 Om et givet projekt opleves som at tjene eller tværtimod være imod ens interesser er selvfølgelig selv resultatet af forudgående artikuleringer: Objektive interesser findes simpelthen ikke. Denne logik er helt nødvendig for at forstå Rust-bæltets arbejderes opbakning til Trump og de mange tidligere kommunister i Frankrig, der nu støtter Front National.

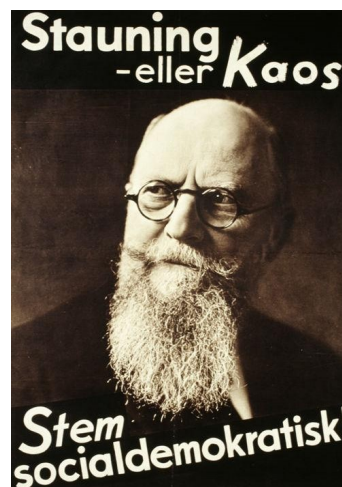
mere dislokeret situationen er, jo længere den folkelige ækvivalenskæde udstrækkes, desto mere kommer den tomme betegner (det samlende symbol) til at betegne en forhåbning om noget hinsides den nuværende tilstand. Det centrale symbol må også tømmes, fordi det skal fungere som repræsentant for meget forskellige forhåbninger, dvs. affektive investeringer, til den nye tilstand der skal indstiftes.

Igen finder vi et godt eksempel på denne logik i *DFP*. Hvad er det, der giver enheden i projektet? Hvad træder ud af kæden, tømmer sig og repræsenterer helheden? Her er der faktisk to gode bud. Det første er selve sloganet ”Danmark for folket”. Det er faktisk et krav: nationen skal ikke være for de få, men for de mange. Det er tendentielt tomt, for ligeså lidt som folket er en simpel, entydig kategori, ligeså lidt er det tilfældet for nationen, ”Danmark”. Men der er faktisk også et andet og måske endnu stærkere bud, som ikke er med i programmet, men som knyttede det politiske projekt sammen i en stærk kampagne, det legendariske ”Stauning eller Kaos”. Men dermed er vi ovre i spørgsmålet om lederen i populismen.

Lederen

I populismedebatten indtager lederen en meget central plads (for et overblik, se fx Panizza 2005, 18). Et af Laclaus yndlingseksempler på en tom betegner er Peron i Argentina (Laclau 2005a, 214f), og der er ingen tvivl om, at lederen ofte er en endog meget central figur i populisme. Mange tager som Žižek (2006) udgangspunkt i dette til en normativ fordømmelse af populisme, og navne som Erdogan, Orbán og Trump er jo heller ikke repræsentanter for konstruktioner af folkelighed med stærk demokratisk appel. To ting bør dog understreges. For det første, at selvom lederen ofte kommer til at fungere som den tomme betegner, er det ikke nogen nødvendighed. Faktisk havde de to ’oprindelige’ populistiske bevægelser, the Populist Party i USA og Narodnikerne i Rusland ingen stærk samlende lederfigur. Det andet er, at der ikke er nogen nødvendighed mellem en leder, der fungerer som ’tom betegner’ og en autoritær udvikling. Laclau (2005a, 100) peger selv på Nelson Mandela som et oplagt eksempel, og Stauning i Socialdemokratiets kampagne omkring *DFP* er et andet.

Stauning eller Kaos: det kan det næsten ikke siges tydeligere. Alternativet til Socialdemokratiets projekt er ’kaos’, generaliseret dislokation og negativitet. Hvem kan forhindre denne? Hvem kan samle folket i bevægelsen mod den ’fraværende fuldstændighed’? Det kan lederen, Stauning. Dermed bliver figuren Stauning en tom betegner, som kommer til at symbolisere projektets indhold, og som givetvis blev mål for udbredt affektiv investering. I hvert fald opnåede Socialdemokratiet 46,1% af stemmerne ved valget i 1935; et resultat, der ikke siden er overgået.

Som opsamling på denne diskussion må vi igen rejse spørgsmålet, om *DFP* og Socialdemokratiet anno 1933/1934 var rendyrket populisme? Nej, det var det ikke. Der er bestemt også mange elementer af institutionel politik, og programmet advarer eksplicit imod ”fantastiske Eksperimenter og lovløse Handlinger ... Trusler og Forsøg paa at nedbryde et ordnet Samfund”. Men programmet viser, at en populistisk logik tydeligt er til stede, selv i det parti, der mere end noget andet kom til at blive velfærdsstatens helt centrale opbygger. Det viser frugtbarheden i at forstå populisme som en logik, der kan være mere eller mindre til stede, og ikke et velafgrænset fænomen, der enten er der, eller ikke er der. Det viser også, at man ikke normativt bare kan afvise populisme som farligt og udemokratisk.

Konklusion: populisme og demokrati

Som konklusion på artiklen skal jeg derfor runde det normative spørgsmål vedrørende populisme. Der er en overvældende mængde af litteratur, der kritiserer populisme normativt. Som vi har set, hævder Müller, at populisme per definition er anti-liberalt og udemokratisk. Jeg har gennem artiklen argumenteret for, at det bestemt ikke er tilfældet, hvilket jeg også har søgt at give belæg for med inddragelse af Socialdemokratiets program ”Danmark for Folket”.

Men hvis populisme ikke som sådan er udemokratisk, kan vi så omvendt konkludere, at den som sådan er demokratisk? Det kan man nogle gange få indtryk af i Laclaus tekster (Laclau 2006; 2014, 267). Det er da også værd at understrege, at populisme ikke *som sådan* er demokratisk problematisk. Faktisk er der indslag af populisme i den demokratiske logik: folket som ultimativt referencepunkt, folkesuveræniteten. En populistisk logik har også potentialet til en styrkelse af det folkelige element i demokrati, nemlig ’underbundens’ påkaldelse af sin ret. Det er noget, jeg personligt bakker op om (givetvis mere end Müller). Men da populisme er en logik for artikulation, og som mange højrepopulistiske bevægelser tydeligt viser, kan man ikke drage den konklusion, at populisme i sig selv er demokratisk. Den ekskluderende grænselogik, der altid er tilstede i konstruktionen af folket accentueres med populisme, og denne kan åbenlyst godt ende i en autoritær position, hvor konkurrerende konstruktioner af folket bekæmpes med udemokratiske midler. Det gælder både for højre og venstre-populismer. Så spørgsmålet om demokrati er en tredje dimension, man må have med i analysen og vurderingen af konkrete populismer. Jeg har andetsteds (Hansen 2016) argumenteret for, at Leforts pointe om at holde magtens sted tomt, sammen med Mouffes begreb om agonistiske (modstander) relationer kunne være en sådan dimension. Så selv om populisme ikke som sådan kan afvises som udemokratisk, må konkrete populistiske bevægelser også vurderes på deres villighed til at acceptere en agonistisk respekt for magtens tomme sted.

Med Laclaus begrebsapparat får vi værktøjer til at forstå konkrete politiske bevægelser som mere eller mindre populistiske. Det er et klart fremskridt i forhold til definitioner, der som Müllers hævder at lave en skelnen mellem noget, der er populistisk, og noget andet, der ikke er populistisk. Samtidig får vi problematiseret den udbredte idé om,

at populisme som sådan er farligt og fortjener normativ fordømmelse. Tværtimod er der klare demokratiske elementer i populistisk logik, som henvisningen til folket som ultimativ reference, samt en hævde af underbundens, ikke-elitens, ret. Men det betyder omvendt ikke, at populisme som sådan er normativt (demokratisk) 'godt'. Konkrete populistiske bevægelser må også vurderes efter demokratiske standarder, ikke mindst villigheden til at holde magtens sted tomt. Men en sådan vurdering kan bestemt falde positivt ud.

Litteratur

- Arditi, B. (2010). Review Essay: Populism is Hegemony is Politics? On Ernesto Laclau's *On Populist Reason*. *Constellations*, 17(3), s. 488–97.
doi:10.1111/j.1467-8675.2010.00587.x.
- Aslanidis, P. (2016). Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies* 64 (1_suppl), s. 88–104.
- Barroso, J.M.D. (2013). Speech by President Barroso at the Brussels Think Tank Dialogue. European Commission. April 22. Tilgængelig på:
http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-346_en.htm.
[Tilgået 22.11.2017].
- Bryld, C. (1976). *Det danske socialdemokrati og revisionismen: en analyse af socialdemokratisk samfundsforståelse, strategi og taktik før 2. verdenskrig med udgangspunkt i forholdet til marxismen og revisionismen*. SFAH skriftserie. Grenå: GMT.
- Bryld, C. (2004). *Den socialdemokratiske idéarv: politiske grundværdier i dansk arbejderbevægelse før velfærdsstaten*. Frederiksberg: RUC.
- Canovan, M. (2005). *The People*. Cambridge: Polity.
- CBSN. (2016). *Obama: Trump is no populist*. Tilgængelig på: <https://www.youtube.com/watch?v=QSOWEC1qZRE> [Tilgået 22.11.2017].
- Cendrowicz, L. (2012). 21. maj. 10 questions with European Commission President Jose' Manuel Barroso. *Time*. Tilgængelig på: <http://goo.gl/h1Plh> [Tilgået 22.11.2017].
- Clausen, T. (2001). 9. juli. Laclau: Højrefløjen skal bekæmpes med populisme. *Information*. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/2001/07/laclau-hoejrefloejen-bekaempes-populisme>. [Tilgået 22.11.2017].
- Deiwiks, C. (2009). Populism. *Living Reviews in Democracy* vol. 1(1), s. 1–9.
- Fryklund, B. og Peterson, T. (1981). *Populism och missnöjespartier i Norden: studier av småborgerlig klassaktivitet*. Lund: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Hansen, A.D. (2005). Diskursteori - postmarxistisk hegemonianalyse hos Laclau. I: A. Esmark, B.L. Carsten og N. Åkerstrøm Andersen (red.). *Poststrukturalistiske analysestrategier*, s. 149–68. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

- Hansen, A.D. (2003). Diskursteori - konstruktivisme og negativitet. I: K. Sehested, A.D. Hansen (red.). *Konstruktive bidrag. Om teori og metode i konstruktivistisk viden- skab*, s. 35–65. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Hansen, A.D. (2014). Laclau and Mouffe and the Ontology of Radical Negativity. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, vol. 15(3), s. 283–95.
- Hansen, A.D. (2016). Laclau's theory of populism and the problem of democracy. Paper præsenteret ved *International Workshop: Populist Politics and Neoliberal Reaction. Politics of Equality: Rethinking Economy and Society against Neoliberalism*, Buenos Aires, 5.-7. december 2016, s. 1–9.
- Hansen, A.D. (2017). Laclau og Mouffes diskursteori. I: M. Järvinen og N. Mik-Meyer (red.). *Kvalitativ analyse*, s. 343–65. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ionescu, G. og Gellner, E. (red.) (1969). *Populism: its meanings and national character- istics*. The Nature of human society series. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Judis, J.B. (2016a). *The populist explosion: how the great recession transformed Ameri- can and European politics*. New York, NY: Columbia Global Reports.
- Judis, J.B. (2016b). Rethinking Populism. *Dissent*, vol. 63(4), s. 116–22.
- Juncker, C. (2016). State of the Union Address 2016: Towards a better Europe - a Europe that protects, empowers and defends. *European Commission*. 14. september. Til- gængelig på: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_en.htm. [Tilgået 22.11.2017].
- Korsgaard, O. (2001). Kampen om folket. I: O. Korsgaard, U. Jonas og B. Bergstadt (red.). *Poetisk demokrati. Om personlig dannelse og samfunds dannelse*, s. 15–27. Kø- benhavn: Gads Forlag.
- Laclau, E. og Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laclau, E. (1977). *Politics and Ideology in Marxist Theory*. London: Verso.
- Laclau, E. (1980). Populist Rupture and Discourse. *Screen Education*, vol. 34(spring), s. 87–93.
- Laclau, E. (1985). New social movements and the Plurality of the Social. I: D. Slater (red.). *New social movements and the state in Latin America*, s. 27–42. Dordrecht: FORIS.
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on the revolution of our time*. London: Verso.
- Laclau, E. (1997). Populistisk brud og diskurs. I: C. Jensen (red.). *Laclau og Mouffe, Demokrati og hegemoni*, s. 123–33. København: Akademisk Forlag.
- Laclau, E. (2002). Hvorfor betyder tomme udtryk noget i politik? I: *Det radikale demo- krati. Diskursteoriens politiske perspektiv*, s. 135–46. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Laclau, E. (2005a). *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, E. (2005b). Populism: what's in a name? I; F. Panizza (red). *Populism and the mirror of democracy*, s. 32-49. London: Verso.
- Laclau, E (2006). Why Constructing a People Is the Main Task of Radical Politics. *Crit- ical Inquiry*, vol. 32(4), s. 646–680.

- Laclau, E. (2014). *The rhetorical foundations of society*. London; Brooklyn, NY: Verso.
- Mouffe, C. (2005). The Limits of John Rawls's Pluralism. *Politics, Philosophy & Economics*, vol. 4(2), s. 221–31.
- Mouzelis, N. (1985). On the concept of populism: populist and clientelist modes of incorporation in semiperipheral politics. *Politics and Society*, vol. 14(3), s. 329–48.
- Mudde, C. og Kaltwasser, C.R. (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. I: C. Mudde og C.R. Kaltwasser (red.). *Populism in Europe and the Americas*, s. 1–26. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller, J.-W. (2014). “The people must be extracted from within the people” - Reflections on Populism. *Constellations*, vol. 21(4), s. 483-493.
- Müller, J.-W. (2015). Parsing Populism: Who Is and Who Is Not a Populist These Days? *Juncture*, vol. 22(2), s. 80–89.
- Müller, J.-W. (2016a). *Hvad er populisme?* København: Informations Forlag.
- Müller, J.-W. (2016b). *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press, Kindle ed.
- P1 Morgen. Tilgængelig på: <http://www.dr.dk/radio/ondemand/p1/p1-morgen-2016-11-29> time: 1.41.30
- Panizza, F. (2005). Introduction. I: F. Panizza (red.). *Populism and the mirror of democracy*, s. 1-31. London: Verso.
- Pappas, T.S. (2016). Modern Populism: Research Advances, Conceptual and Methodological Pitfalls, and the Minimal Definition. *Oxford Research Encyclopedias*.
- Socialdemokratiet. (2016 [1934]). Danmark for Folket. *Arbejdersmuseet*. Tilgængelig på: <https://arbejdersmuseet.dk/viden-samlinger/temaer/socialdemokratiet/danmark-for-folket/> [Tilgået 20. oktober 2017].
- Stavrakakis, Y. (2015). Populism in power: Syriza's challenge to Europe. *Juncture*, vol. 21(4). Tilgængelig på: <http://www.ippr.org/juncture/populism-in-power-syrias-challenge-to-europe> [Tilgået 22.11.2017].
- Stavrakakis, Y. og Katsambekis, G. (2014). Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, vol. 19(2), s. 119–42.
- Zizek, S. (2006). Against the Populist Temptation. *Critical Inquiry*, vol. 32(3), s. 551–74.